

ORDOLIBERALISMIN SOSIAALIHUMAANI SUUNTAUS ODOTTAA UUTTA VALTAKAUTTAA

BRITTA KOSKIAHO

Maailma muuttuu koko ajan varsin nopeatempoisesti, kuten myös yhteiskunnalliset virtaukset ja maailmaa johtavien suurvaltojen sekä valtioiden ryhmittymien koostumukset.

Euroopan pohjoiset maat ovat viime vuosikymmeninä omaksuneet politiikkaansa brittien ja yhdysvaltalaisen suosimat taloudellisen ajattelun opit, reaganismista thatcherismiin. Olisiko nyt jo aika kääntää suuntaa?

Uusliberalismista on tulossa farssi niin Yhdysvalloissa kuin Britanniassakin. Poliittinen valta on vaihtunut ja deindustrialaatiossa, eli vanhan tehdasteollisuuden kuihtumisessa, jälkeen jääneiden alueiden asukkaat ovat saaneet vaalivoittonsa perusteella uudet poliittiset suunnannäyttäjät. Presidentti Donald Trumpin politiikka ja brittien Brexit-ohjelma yrittävät palauttaa teollista kehitystä taaksepäin. Vanhat tehdasteollisuusmuodot, kaivosteollisuus, kalastuselinkeino ja maanviljely ovat suosikkeja. Olisiko Euroopan muiden maiden aika kääntää katseensa jo muualle? Yksi mahdollisuus olisi opin hakeminen Saksan ideoista. Se on viimeisten lama- vuosienkin aikana pystynyt säilyttämään taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksensä.

Angloamerikkalainen uusliberalismi ja saksalainen ordoliberalismi

Kun taloudellisten oppien angloamerikkalaiset virtaukset alkoivat levitä Eurooppaan ja Pohjoismaihin, myös Suomeen, ennen vuosisadan vaihdetta, niin ne suodattuiivat harjoitetun politiikan avulla käytännöiksi varsin nopeasti. Ensimmäinen oli presidentti Ronald Reagan Yhdysvalloissa ja sitten pääministeri Margaret Thatcher Britanniassa. Alkoi uusliberalistinen, markkinaliberalismin talousoppien mukainen tiukan talouspolitiikan ja siihen liittyvän muun yhteiskuntapolitiikan aika. Ehdoton markkina-ajattelu piti ulottaa kaikille yhteiskunnan aloille, myös julkiseen hallintoon ja yhteiskuntapolitiikkaan. Byrokraatit hajosivat. Tilalle tuli taloudellinen kumppanuus erilaisten julkisten ja yksityisten toimijoiden välille. Kaikille tuli saada samat markkinaehtoiset pelisäännöt, myös sosiaali- ja kulttuuripolitiikkaan, joiden tavoitteet perinteisesti ovat olleet muita kuin markkinatavoitteita (ks. Koskiaho 2008).

Uusliberalistisesta ajattelusta ja toimintapolitiikasta tuli heti myös kritiikin kohde. Julkisen sektorin arvojen muuttumista markkina-arvoiksi ei kaikkialla katsottu suotavaksi kehitykseksi, kuten ei myöskään sitä, että julkisehtoista toimintaa ruvettiin harjoittamaan konkreettisin markkinallisin ja kilpailullisin kriteerein. Kansalaisistakin piti tehdä omia etujaan ajavia yhteiskunnallisia toimijoita niin oppijoina kuin työntekijöinäkin. Uusliberalismiin liittyi individualistinen ihmiskäsitys,

joka oli uutta eurooppalaisille. Meihin oli iskotettu historian kuluessa kreikkalaisia hyveitä eri aikojen yhteiskunnallisten virtausten tuloksina. Aikoinaan siirtolaisina Amerikkaan lähteneiden eurooppalaisten omaksumat individualistiset opit omasta erinomaisuudesta ja minä itse -asenteesta tulivat takaisin Eurooppaan voimallisesti.

Adam Smithin opeista peräisin oleva niin sanottu klassinen taloustiede oli saanut seuraajakseen myös Keski-Euroopassa uusia virtauksia. Täysin vapaan *laissez faire* -liberalismin vastapainoksi syntyi uusia talousliberalistisia virtauksia 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Saksalaiseen ordoliberalismiin sisältyi suuntauksia, joista toiset olivat lähellä amerikkalaistyyppistä uusliberalismia. Toisen ääripään opit taas olivat lähellä brittiläistä keynesiläisyyttä ja sosiaalidemokraattisia ajatuksia valtion ja yhteiskunnan suhteista. Ordoliberalismin itävaltalainen koulukunta (mm. Friedrich von Hayek) edusti toista ääripäätä sekä saksalainen Freiburgin koulukunta (mm. Walter Eucken) ja etenkin sosiaalihanumanismi (mm. Alexander Rüstow ja Wilhelm Röpke) toista ääripäätä. Maltillisemmasta suunnasta kehittyi 1940-luvulla käytännöllinen sosiaalinen markkinatalous (mm. Alfred Müller-Armack), jota Saksassa alettiin seurata käytännön politiikassa toisen maailmansodan jälkeen. Ordoliberalismin juuret ovat myös saksalaisessa katolisessa ja luterilaisessa sosiaaliopissa (Eucken 1940/1989; Gerken ja Starbatty 2001).

Ordoliberalismi oli syntynyt talous-, oikeus- ja sosiaalitieteilijöiden kehittämänä ideaalisesta yhteiskuntakuvasta jo 1920-luvulla. Erityisesti vuosikymmenen lopun suuri lama innoitti tutkijoita rakentamaan kestävästä yhteiskuntamallia. *Ordnungspolitik*-ohjelman avulla jäsenettiin markkinoiden, valtion ja kansalaisyhteisöjen välisiä, ensisijassa taloudellisia mutta myös oikeudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia suhteita (Cremer ym. 2013).

Jo tätä ennen eli klassisen taloustieteen aikoihin 1880-luvulla Saksan taloustieteilijät olivat perustaneet kriittisen Verein für Sozialpolitik -yhdistyksen käsittelemään niin sanottua sosiaalista kysymystä talouden sisällä. Eurooppalaiset sosiaalipolitiikan tutkijat pitävät yhdistystä oppialansa syntyvaiheen ilmentymänä. Myöhemmin ordoliberalit Rüstow ja Röpke toimivat innokkaasti yhdistyksessä ja korostivat sosiaalisen näkökulman

merkityksen tärkeyttä talouden jäsentämisessä ja talouspolitiikassa (Röpke 1949). Ordoliberalismin ajatuksia kehiteltiin Saksassa maailman suuren talouslaman pyörteissä sekä sitä seuranneen natsismin aikana tämän suuntauksen ja kommunistisen talousjärjestelmän vastapainoksi. Monet ordoliberalismin kehittäjät joutuivat myös maanpakoon, mutta he tulivat sen jälkeen takaisin Saksaan jatkamaan toimintaansa.

Sodan jälkeen alkoikin ordoliberalismin käytännön toteutuksen voittokulku, eli Saksan talousihme 1950- ja 1960-luvulla, valtiovarainministeri, vuodesta 1963 alkaen liittokansleri Ludwig Erhardin (1897–1977) kultakaudeksi nimetyllä ajanjaksoilla. Yhä edelleen Saksassa käydään tutkijoiden ja median keskuudessa pohdintaa siitä, oliko Erhard ollenkaan virallisesti edustamansa puolueen CDU:n edustaja eli kristillisdemokraatti vai vain liberaali, tarkemmin ordoliberali. Hän otti CDU:n puoluekirjan vasta liittokanslerikaudellaan 1960-luvulla (1963–66). Sitä ennen hän oli ollut vuodesta 1945 lähtien Baijerissa talousministerinä ja jatkoi sitten liittovaltion valtiovarainministerinä.

Ordoliberalismin Ordnungspolitik-ohjelman taloudelliset perusideat, kuten myös talouden ja sosiaalipolitiikan yhteyttä korostava linja, ovat tämän jälkeen koko ajan olleet mukana saksalaisessa hallituspolitiikassa, niin myös nykyisen liittokansleri Angela Merkelin johtamien hallitusten aikana. Tämä käy selvästi ilmi myös Merkelin puheesta, jonka hän piti Freiburgin koulukunnan perustajan, Euckenin (1891–1950), syntymän 125-vuotispäivän kunniaksi järjestetyssä juhlassa Freiburgissa 2016 (Merkel 2016). Nykyinen liittokansleri hyväksyy Euckenin ideat, ja hän pohti niiden toteuttamista sekä esteitä nykypäivänä. Saksalaista politiikkaa arvioidaan edelleen myös maan omien tutkijoiden toimesta sen suhteen, missä määrin se on uskollista ordoliberalismin periaatteille, ja erityisesti oikeustieteilijöiden keskuudessa näitä periaatteita tutkitaan suhteessa nykytilanteeseen.

Ordoliberalismin periaatteet

Ordoliberalismin mukaan yhteiskunnallinen järjestys on vapauden järjestystä. Vapaudesta kaikki lähtee ja vapautta on kunnioitettava erilaisissa yhteiskunnallisissa järjestelyissä. Kuitenkin Ordnungspolitik-käsitteeseen sisältyy keskeisenä

myös järjestys, millä tarkoitetaan valtion perusperiaatteita ja säädöspolitiikkaa, joilla voidaan taata, että tämä vapaus toteutuu kaikkia kunnioittavalla tavalla. Vapaus ei ole vapautta sinänsä eikä säädöksiin tapahtuva sääntely mitä tahansa rajoittamista. Valtion ei tule säännellä liikaa markkinoimijoiden eikä kansalaisten vapautta, mutta sen tulee luoda puitteet järjestetylle talouspolitiikalle. Sääntelyn keskeisiä välineitä olivat hintapolitiikka ja valuuttapolitiikka. Hintojen ja valuuttojen vakauttamisen avulla vaihto helpottuu (Goldschmidt ja Wohlgemuth 2008).

Eucken kiinnitti talousopissaan huomionsa seuraaviin peruspiirteisiin (Eucken 1940/1989):

- toimiva hintajärjestelmä
- valuuttapolitiikan keskeisyys
- avoimet markkinat
- yksityisomaisuuden kunnioitus
- sopimusvapaus
- vastuullisuus taloudellisessa toiminnassa
- talouspolitiikan jatkuvuus
- monopolien muodostumisen vastaisuus
- tulopolitiikan tärkeys
- ulkoisten vaikutusten korjaaminen
- epänormaalien työsuhteiden tarkkailu
- täystyöllisyyspolitiikka

Ordoliberalismi ei ollut vain taloutta, vaan se oli kokonaisnäkemys hyvän yhteiskunnan saavuttamisesta. Yhteiskunnan institutionaaliin puitteisiin, joita ordoliberalistit rakensivat mielessään 1920-luvulla, kuului ideaali maaseutuyhteisöistä ja ihmisten toimimisesta paikallisissa yhteisöissään. Suuria yrityksiä tärkeämpää on edistää pien- ja keskiuurten yritysten toimintaa. Elitistiset suuryritykset ovat jopa vaarallisia, jos niille suodaan etuoikeuksia. Tällöin yhteiskunta kokonaisuudessaan ei toimi vapaasti vaan näiden suuryritysten ehdoilla. Kaikilla tulee kuitenkin olla mahdollisuus pyrkiä eteenpäin ja tätä pyrkimystä valtion tulee edistää sosiaalipoliittisin keinoin sekä laajan kaikille ulottuvan koulutuksen avulla (Goldschmidt ja Wohlgemuth 2008).

Ordoliberalismi painottaakin sosiaalista oikeudenmukaisuutta yhtenä yhteiskunnan perusperiaatteena. Tästä myös sääntelypolitiikan tulisi ponnistaa. Hyvin ordoliberalismin hengen mukaisesti

Amartya Sen kehitti Britanniassa myöhemmin hyvän yhteiskunnan kriteereiksi kaksi ulottuvuutta (Sen 1993). Toinen näistä on kansalaisten materiaalin ja henkinen elintaso, joka takaa mahdollisuudet elää kohtuullisesti turvattua elämää yhteiskunnassa. Toinen on sitten kyvykkyys toimia tässä yhteiskunnassa. Ihmisellä tulee olla erilaisia kykyjä eli hänen tulee olla voimaantunut, jotta hän selviytyy ja toimii vapaana kansalaisena ordoliberalismin perustavoitteen mukaisesti. Tätä kyvykkyyttä yhteiskunnan tulee tukea ja edistää. Aiemmat saksalaiset ordoliberalismin edustajat, erityisesti Rüstow, kehittivät idean *Vitalpolitik*-toiminnasta, joka vastaa hengeltään Senin kyvykkyysajattelua. Sosiaalipolitiikalla ei ole itseisarvoa sinänsä, vaan sen avulla tulee edistää ihmisten mahdollisuuksia toimia yhteiskunnassa (ks. Dörr ym. 2015). Samansuuntainen ajattelutapa sisältyy viime vuosina Suomessakin mainostettuun ajatukseen sosiaalipolitiikasta sosiaalisena investointina.

Ordoliberalismin sosiaalihumaanin näkemyksen mukaan on tärkeätä, ettei suoda vain harvoille ja etuoikeutetuille mahdollisuuksia vaan että ne ovat kaikkien käytettävissä. Tätä korosti myös Merkel aiemmin mainitussa puheessaan vuonna 2016 ja viittasi kristillisdemokraatti Erhardin harjoittamaan politiikkaan 1950- ja 1960-luvulla. Erhard vapautti hinnat ja suosi kilpailua. Sodan jälkeen oli valtava pula kaikesta, joten pyörät pantiin nopeasti pyörimään ja tuottamaan niin kulutus- kuin teollisuustuotteita. Samalla luotiin yhteiskuntaan natsimenneisyyden vastakohtaksi uusi sosiaalinen järjestys. Se perustui erityisesti sosiaalivakuutuksen painottamiselle sosiaalisen turvan takaajana saksalaisille, jotka rakensivat uudelleen maataan. Jokainen maksoi vakuutusmaksua ja sai korvaukseksi turvan riskitilanteessa. Tämä oli hyvin ordoliberalisiin soveltuva toimintatapa.

Erhard kirjoitti ”Hyvinvointia kaikille” -teoksessaan huolenpitovaltiosta eli solidaarisesta yhteiskunnasta, joka sopi hänen harjoittamaansa talouspolitiikkaan (Erhard 1957). Hän varoitti liian pitkälle menevästä sosiaaliturvan anteliaisuudesta mutta totesi, että kaikista on pidettävä huolta. Tätä suhtautumista voi pyrkiä selittämään sillä, että jo 1950-luvulla saksalainen yhteiskunta alkoi monimutkaistua verrattuna maatalousvaltaiseen ihanteeseen kytkeytyneeseen ordoliberalismin ta-

voittelemaan homogeeniseen yhteiskuntaan. Oli siirrytty voimakkaasti kehittyvään teolliseen yhteiskuntaan. Suhde sosiaalipolitiikkaan oli Erhardin teoksessa toisaalta ja toisaalta -suhtautumista.

Ordoliberalismin ongelmakohtia oli erilaisten tavoitteiden yhteensovittaminen. Tällaisia vastinpareja ovat vapaus – yhteinen hyvä, vapaus – sääntely, vapaus – tehokkuus, kilpailuneutraliteetti – eri ryhmien omat intressit sekä harmonisointi – taloudellisten toimijoiden intressit. Ideana oli, että harmoninen kokonaisuus ei ole luonnollista järjestystä, mistä joskus aiemmin oli lähdetty taloudellisissa ideoissa liikkeelle, vaan se syntyy tietoisesta pyrkimyksestä perusteella. Juuri tästä syystä ei vahvoille taloudellisille toimijoille tule antaa etuoikeuksia eikä valtion tule sekaantua itse markkinatoimintaan. Se vain luo järjestystä ja sääntelee.

Saksassa asuvien nykytutkijoiden analyysit menneestä ordoliberalismista ja Ordnungspolitik-talouspolitiikasta sekä erityisesti kokonaisyhteiskunnallisesta näkemyksestä ovat edelleen toisenlaiset kuin angloamerikkalaisesta kulttuurista nousevat. Erityisesti kriittisiä huomioita on ulkopuolelta kohdistettu saksalaiseen painotukseen valtion merkityksestä verrattuna uusliberalismin tavoitteeseen pienestä valtiosta. Kritiikkiä on suunnattu myös saksalaisten painottamaan toimijoiden vastuullisuuden korostamiseen suhteessa oman toimiansa seurauksiin eli Haftung-politiikkaan (esim. Bonefeld 2012, 633–656). Toisaalta kolmannen tien politiikka, jota ordoliberalistit, erityisesti Röpke, esittivät, tuli hyvin suosituksi 1990-luvun Britannian hallituspolitiikassa ja myös Pohjoismaissa siihen alettiin kiinnittää huomiota. Siinä korostettiin tasapainoa eri yhteiskunnallisten toimijoiden välillä ja aktiivista yhteistoimintaa (Ancil 2008).

Ordoliberalismin sovellukset tänään

Liittokansleri Merkelin hallituskauden politiikkaa seurataan omassa maassa edelleen ordoliberalismin toteutumisesta käsin. Vuonna 2015 ilmestyneessä tutkimuksessa vertailtiin hallitusohjelmien sisältämiä ministeriöiden uudistuksia siitä näkökulmasta, miten suuresti ne olivat sopusoinnussa tai ristiriidassa ordoliberalismin ideoiden kanssa. Tuloksena oli, että useissa ministeriöissä Ordnungspolitik-periaatetta noudatettiin suurella määrällä, mutta sosiaali- ja terveysministeriön uu-

distuksista löytyi eniten poikkeamia ordoliberalismin periaatteisiin verrattaessa. Erityisesti sosiaalisen oikeudenmukaisuus oli koetteella (Neubauer 2015). Tämä johtui sosiaalipolitiikan supistamisesta sekä myös jo aiemmin käyttöön otetuista Agenda 2010 (2003) ja Hartz IV (2005) -ohjelmien toteuttamisesta sosiaalidemokraattisen liittokansleri Gerhard Schröderin valtakaudella.

Saksassa oli ryhdytty toteuttamaan laajaa työvoiman aktivointipolitiikkaa, kuten nyt tehdään Suomessakin. Työtä etsivät oli tehty vastuullisiksi omasta toiminnastaan työn etsimisessä. Keinotekoisin aktivointikeinoin pyrittiin saamaan mahdollisimman moni työtön tekemään jotain. Samaan uudistusryppäeseen kuului myös minimipalkasta säätäminen. Tämä on vääristänyt työmarkkinoita työtä etsivien kannalta. Minimipalkkaa on ruvettu työnantajien toimesta soveltamaan sielläkin, missä pitäisi maksaa tätä parempaa palkkaa. Tämä menettely taas johtaa kahden työpaikan malliin, koska työntekijän on tullakseen toimeen saatava minimipalkkaa parempaa elantoa. Jos elantoa ei saa yhdestä työstä, on etsittävä lisäansioita toisesta työpaikasta, kuten yleisesti tehtiin sodanjälkeisissä oloissa Euroopassa ja myös Suomessa.

Minimipalkka esiintyi jo ordoliberalismin alkuperäisissä ideoissa positiivisen vapauden merkityksessä. Sen avulla voitaisiin taata toimeentulo niillekin, joiden oli vaikea saada työtä. Minimipalkan nykyinen suurpiirteinen käyttö ei kuulu ordoliberalismin maltillisen suuntautumisen periaatteisiin. Eri osapuolten on toimittava reiluisperiaatteen mukaan.

Ordoliberalismia siis sovelletaan Saksassa hallituspolitiikassa juuri sosiaalisen kysymyksen ratkaisemisessa aktivointi- ja supistamispolitiikassa enemmän angloamerikkalaistyyllisen ja itävaltalaisen koulukunnan oppien mukaisesti kuin ordoliberalismin sosiaalihanismin ja sosiaalisen markkinatalouden mukaisesti. Sosiaalinen oikeudenmukaisuus on työnnetty tällaisissa sovelluksissa taka-alalle.

Sosiaalivakuutuksen alkuperäisten periaatteiden mukaan toimiminen on taas aiheuttanut nyky-yhteiskunnassa rahoitusongelmia. Sosiaalivakuutus tulee kalliiksi eivätkä vakuutusmaksut tahdo riittää turvaamaan vakuutetuille maksettavia korvauksia. Lisäksi prekariaatin eli epäsäännöllistä työtä teke-

vien joukon laajeneminen, kuten muissakin Euroopan maissa, on luonut Saksankin sosiaaliluokan, joka ei ole enää täyden työuran mukaisesti kokopäivätyössä maksamassa vakuutusmaksujaan sosiaalivakuutuskassalle. Samaan aikaan eläköityneet entiset työntekijät elävät aiempaa pitempään eläkettä nauttien. Vakuutusmaksut ja kustannukset eivät enää ole tasapainossa. Ordoliberalismin suosima sosiaalivakuutus on tullut kriisikohtaansa.

Kuten muut Euroopan maat, myös Saksa on yhteiskuntana minimutkaistunut siihen yhteiskuntakuvaan nähden, mikä 1950-luvulla oli Erhardin yhteiskuntapoliittinen visio oikeudenmukaisesta vapaasta ja ahkerasti työtä tekevästä maasta, missä työnantajat toimivat valtion antamien peruseriaatteiden ja sääntelyn mukaisesti ihmisarvoa ja muita periaatteita kunnioittaen. Jos mennään vielä kauemmas eli 1920- ja 1930-luvun ordoliberalistiin ihanteisiin pienimuotoisesta desentralisoituneesta yhteiskunnasta, jossa vallitsi integraatio ja harmonia ahkerien vapaasti toimivien kansalaisten ja yritysten keskuudessa, niin nyky-yhteiskunta on siitä kaukana. Saksa alkoi rajusti muuttua jo silloin, kun talousihmeen jälkeen balkanilaisen väestön, eli siirtotyöläisten, joukkomuutto Länsi-Saksaan kiihtyi. Tulomuutto laajeni sitten koskemaan myös itäeurooppalaisia muita maita, kun Saksan eri osat yhdistyivät 1990-luvun alussa ja Neuvostoliitto hajosi. Saksaan tulvi väkeä etsimään työtä ja sitä myös tarjottiin. *Gastarbeiter*-henkilöiden oletettiin kuitenkin muutaman vuoden jälkeen lähtevän takaisin kotiin. Näin ei kuitenkaan käynyt monenkaan osalta. Toinen mahdollisuus oli jatkuva muuttoliike edestakaisin eli pendelöinti maiden välillä. Muuttajat toimivat vuorotellen kotimaassaan ja vierastyöläisinä Saksan palveluelinkeinoissa ja teollisuudessa.

Kun sitten pakolaistulva arabimaista vyöryi vuonna 2015 Eurooppaan sotien seurauksena, liittokansleri Merkel toivotti ensin kaikki halukkaat tervetulleiksi, kunnes yltyvä kritiikki suurten massojen vyörymisestä maahan pysäytti anteliaan maahantulopolitiikan. Näitä Saksaan tulijoita oli kuitenkin eniten verrattuna muihin keski- ja pohjoiseurooppalaisiin maihin. Muuttoliikkeen suuruus, väestön vanheneminen, talouden globalisaatio ja Euroopan unioni ovat muuttaneet Saksan hallituksen suhdetta ordoliberalismin perus-

periaatteeseen, vapauteen. Sääntely ei enää vain tue eri yhteiskunnallisten toimijoiden omaa toimintaa, vaan se myös rajoittaa. Rajoitus tuntuu erityisesti kansalaisten elämässä ja toiminnassa. Onkin ymmärrettävää, että saksalaisia oikeustieteilijöitä kiinnostaa koko ajan analysoida, mikä on ordoliberalistinen sääntely ja sen peruseriaatteet nykytilanteessa, mitä ongelmia nousee esille ja miten periaatteita sovelletaan muuttuvissa olosuhteissa (Goldschmidt ja Lenker 2011, 295–313; Lorch 2013; Magen 2014; Wörsdörfer 2011). Edelleen Saksassa elää tieteenharjoittajien keskuudessa myös ordoliberalismin sosiaalieettinen henki. Talous- ja oikeustieteilijöiden julkaisussa talouden ja sosiaalisen kysymyksen erottamattomuudesta tulee selvästi ilmi se, kuinka Saksassa yhä edelleen elää ordoliberalismin alkuperäinen yhteiskuntakuva (Cremer ym. 2013). Sen sijaan saksalaiset sosiaalipolitiikan tutkijat eivät yleensä vetoa ordoliberalismiin tarkastellessaan tulevaisuutta oman tieteenalansa kannalta katsoen (ks. Koskiaho 2015).

Saksa on EU:n taloudellisenä johtomaana myös pyrkinyt vaikuttamaan EU-politiikkaan jo Erhardin ilmaiseman tavoitteen mukaisesti. Tavoitteena oli jo silloin yhdistynyt Eurooppa. Tässä vaikuttamispolitiikassa on havaittu koko ajan olleen ordoliberalistisia piirteitä, kuten huomion kiinnittäminen hintojen ja valuuttakurssien sääntelyyn, vakauteen. Saksa ei ole mitenkään innostuneesti ollut edistämässä EU-lainsäädännön ja -politiikan laajentamista kysymyksiin, jotka koskevat sosiaalista kysymystä, kuten sosiaalipolitiikkaa. Ordoliberalismin historiallisiin peruseriaatteisiin kuului desentralisaatio ja pienimuotoisen, paikallisen yhteisöllisyyden varassa toimiminen. Tämän mukaan ihmisten tai pienyritysten arkielämän asioita ei järjestellä EU-tasolla.

Suuryritysten ehdoilla toimiva uusliberalismi on kuitenkin myös Euroopassa vallannut alaa maasta toiseen. Sen seurauksissa tulee selvästi esille ordoliberalistien torjuma elitististen talousyritysten mahti. Aiemmin varottiin monopoleja ja oligopoleja. Nykytalous taas luo niiden lisäksi erilaisia toimijoiden verkostoja, joista on vaarana muodostua kartelleja ja hyvä veli -verkostoja taloudellisten toimijoiden ja poliitikkojen kesken. Erilaisten projektien kilpailuttamisessa luodaan samalla mahdollisuus elitististen toimijoiden

etuoikeuksille. Ordoliberalistit pitivät näitä etuoikeuksia taloudellisen järjestyksen tuhon merkinä. Myös kansalaisten jakautuminen lisääntyy paitsi työn saannin osalta hyvä- ja huono-osaisiin myös tuloerojen osalta. Muissa Euroopan maissa viime vuosikymmeninä kaikkien rikkaimpien ja kaikkein köyhimpien väliset tuloerot ovat huomattavasti kasvaneet, vain täällä Pohjolassa erojen kasvu on ollut vielä kohtuullista (ks. Koskiaho 2016).

Saksassa käydäänkin keskustelua keskiluokan asemasta yhteiskunnan järjestyksen säilyttämisessä. Sosiaalipolitiikan tutkijat havaitsivat jo vuosikymmeniä sitten Euroopassa, että keskiluokka on avainasemassa sosiaalisen kysymyksen ratkaisemisessa. Vain jos se hyötyy, eli sosiaalipoliittiset tuet ja edut koskevat kaikkia yhteiskunnan jäseniä ja ovat universaaleja, keskiluokka tukee tätä yleistä sosiaalipolitiikkaa. Jos tämä luokka katsoo, ettei sitä kohdella sosiaalisesti oikeudenmukaisesti, luokan jäsenet eivät katso suopeasti myöskään sosiaalisen tuen kohdistumista muille, köyhille ja syrjäytyneille. Ordoliberalismin mukaan kaikkien ihmisten tulee olla mukana sosiaalisessa inklusiivissa. Katolisen Caritas-järjestön eläkkeelle siirtynyt johtaja, taloustieteilijä Georg Cremer toteaa kuitenkin haastattelussa, että Saksassa ihmiset pelkäävät nykyisin elävien olevan viimeinen sukupolvi, jolla menee paremmin kuin vanhemmiltaan (*Abstiegspanik macht unsere Gesellschaft unsolidarisch* 2018). Erityisesti keskiluokka pelkää lastensa tulevaisuuden vuoksi. Väestöstä 40 %:lla reaalitulotaso on sama kuin 1990-luvun alussa. Sosiaalipolitiikka on kuitenkin pelastanut tämän suuren väestönosan köyhtymiseltä. Tulevaisuudessa tämä keino ei todennäköisesti tule enää pelastamaan suuria joukkoja.

Pelko alaspäin liukumisesta aiheuttaa epäsolidaarisuutta. Cremer toteaa, että syrjäytyneillä on mahdollisuutensa, mikäli keskiluokka suhtautuu heihin empaattisesti. Tämä ajattelutapa sopii hyvin ordoliberalistisiin ajatuksiin kaikkien ihmisarvosta mutta kuitenkin niin, että jokaisen tulee tehdä voitavansa. Tässä yhteiskunnan on kuitenkin tuettava kansalaista eli Senin mukaan lisättävä kyvykkyyttä. Osallisuutta ja kyvykkyyttä peräänkuuluttavat myös Goldschmidt ja Lenker nykyiseltä ordoliberalismilta (Goldschmidt ja Lenker 2011, 295–313).

Britannia jäljittelemässä ordoliberalismin periaatteita

Britanniassa, missä uusliberalistiset opit levisivät julkispolitiikan käytäntöihin 1980-luvulta alkaen, yritettiin suunnanmuutosta ordoliberalistien 1920-luvun ihanteiden suuntaisesti konservatiivien ja liberaalien yhteishallituksen toimin 2010 lähtien *Big Society* -ohjelmalla (ks. Koskiahho 2014). Siinä yritettiin suunnanmuutosta kohti pienimuotoisuutta ja paikallista yhteisöllisyyttä niin sosiaalisen kysymyksen hoitamisessa kuin yhteiskunnan infrastruktuurin ylläpidossakin. Sen sijaan ei puututtu suurten yrityskonsernien valtaan, eikä myöskään niiden konsernien, jotka olivat tulleet markkinoille hoitamaan sosiaalista kysymystä erilaisin palvelumuodoin. Lopputulos viiden vuoden yrityksen jälkeen oli pääministerin lähtö, vaalit ja Brexit eli eroaminen EU:sta. Yhteiskunnan eri toimintamuodot eivät nähtävästi voi olla periaatteiltaan kovin erisuuntaisia. Tässä yrityksessä vannottiin sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, harmonian, desentralisaation, ahkeruuden ja solidaarisuuden nimiin kansalaisten keskinäisessä toiminnassa, pienyrityksissä, yhteiskunnallisissa yrityksissä ja paikallisissa yhteisöissä. Uudella lainsäädännöllä annettiin kansalaistoimijoille ja yhteiskunnallisille yrityksille myös mahdollisuus ottaa hoiviinsa entisiä julkisia palvelumuotoja.

Uusliberalistisin periaattein toimivat suuret konsernit toisaalta sekä pienet kansalaistoimijaryhmät ja yhteiskunnalliset yritykset toisaalta ovat vallan suhteen eriparista joukkoa. Britanniassakin toteutettiin työnhakijoiden aktivointimallia tavalla, jonka seurauksissa tämä eripaisuus näkyi selvästi. Suuret konsernit joko söivät pienet kilpailijansa tai tekivät näistä alihankkijoitaan, jotta suuret saattoivat kilpailla palvelumarkkinoilla tai sitten muodostaa keskinäisiä kartellejaan. Valtio ei voi edistää keskenään ristiriitaisia tavoitteita ja periaatteita. Tämän vuoksi ordoliberalismissa Saksassa valittiin alun perin harmoninen kokonaistoimintalinja.

Uudenlaista sopimuspolitiikkaa

Taloustieteessä on Euroopassa viime vuosikymmeninä ollut suuntauksia, joissa on samantapaisia sääntelyn piirteitä kuin Ordnungspolitik-taloudesakin, kuten institutionaalinen taloustiede yleensä ja ranskalainen sääntelykoulukunta erityisesti.

Saksalainen traditio poikkeaa näistä kuitenkin siinä, että se sisältää vahvan sosiaalisen painotuksen. Ihmiset muodostavat yhteisön ja talous palvelee yhteistä hyvää sekä sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Ordoliberalismi vaikuttaa edelleenkin sekä tutkimuksessa että politiikassa, vaikka yhteiskunta on muuttunut moneen kertaan ongelmiseen ja ympäristöineen. Ordoliberalismi voisi muodostaa vaihtoehdon nykytilanteelle, jossa suositetaan angloamerikkalaista uusliberalistista talousajattelua ja -politiikkaa sekä tähän liittyvää ajattelua yhteiskunnan sosiaalisesta kysymyksestä. Yhdysvallat on muutoksen tilassa uuden presidenttinsä politiikan ansiosta, samoin sen seuraaja, Britannia, joka tekee eroa EU:sta. Onko näiden valtioiden harjoittamasta politiikasta enää eurooppalaisen kehityksen suuntaviivojen luojiksi?

Saksan ordoliberalistinen linja on tuottanut tähän asti kestäväen yhteiskunnallisen kehityksen suuntaviivat toisesta maailmansodasta lähtien. Siinä markkinoita ei irroteta muusta yhteiskunnasta, sen arvoista eikä tavoitteista. Suuntauksen perustajat korostivat myös vahvaa eettistä perustaa kaikelle yhteiskunnalliselle toiminnalle. Ordoliberalistisesta kirjallisuudesta ei myöskään löydy tavoitetta voiton maksimoinnista eikä yleensäkin puhuta voitoista vaan yhteiskunnan toiminnan harmonisesta toteuttamisesta. Ordoliberalismi on myös sopimuspolitiikan kannattaja.

Suomessa sote-uudistuksen peruseriaatteet sotivat ordoliberalismia vastaan, kun valtio sotkeutuu itse taloudellisen toiminnan harjoittamiseen ja markkinoihin. Vaarana on monopolien, oligopolien, kartellien tai muiden hyvä veli -verkostojen muodostuminen sekä etuoikeuksien antaminen suurille yrityksille sen jälkeen, kun nämä ovat nitistäneet pienet kilpailijansa. Nämä kaikki ovat ordoliberalismin vastaisia piirteitä mutta sopivat angloamerikkalaiseen uusliberalismiin, jossa voiton maksimointi on tärkeä tavoite. Kenen voiton? On hyvä muistaa, että ordoliberalismi lähti myös sosiaalisen oikeudenmukaisuuden periaatteesta kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa. Digitalisaatio tulee vaatimaan myös aivan uudenlaista sopimuspolitiikkaa eri toimijoiden välillä. Ilman sosiaalista oikeudenmukaisuutta toisaalta ja vapautta toisaalta ei uudessakaan maailmassa ja sen taloudellisissa suhteissa todennäköisesti tulla toimeen.

Kirjallisuus

- Ancil, Ralph E. (2008) *The Third Way: Wilhelm Röpke's Vision of Social Order*. Intercollegiate Studies Institute. Wilmington. <https://home.isi.org/third-way-wilhelm-r%C3%B6pke-vision-social-order> (luettu 2.3.2018)
- Bonefeld, Werner (2012) Freedom and the Strong State. On German Ordoliberalism. *New Political Economy* Vol. 17 (2012) Issue 5.
- Cremer, Georg ym. (2013) *Dienstleistungen. Ökonomie, Recht, Politik*. Mohr Siebeck UTB. Stuttgart.
- Die Abstiegsparik macht unsere Gesellschaft unsolidarisch*. zeitonline 15.2.2018. www.zeit.de (luettu 1.3.2018)
- Dörr, Julian ym. (toim.) (2015) *Vitalpolitik, Inklusion und der sozial-staatliche Diskurs. Theoretische Reflexionen und sozialpolitische Implikationen*. Lit Verlag. Berlin.
- Erhard, Ludwig (1957) *Wohlstand für alle*. Econ-Verlag, Düsseldorf. http://www.ludwig-erhard.de/wp-content/uploads/wohlstand_fuer_alle1.pdf (15.3.2018)
- Eucken, Walter (1940/1989) *Die Grundlagen der Nationalökonomie*. Springer. Berlin (9. p.).
- Gerken, Lüder ja Starbatty, Joachim (2001) *Schlesien auf dem Weg in die Europäische Union: Ordnungspolitik der sozialen Marktwirtschaft und christliche Gesellschaftslehre*. Lucius & Lucius. Stuttgart.
- Goldschmidt, Nils ja Lenger, Alexander (2011) Teilhabe und Befähigung als Schlüsselemente einer modernen Ordnungsethik. *Zeitschrift für Wirtschafts- und Unternehmensethik* 12 (2011) 2.
- Goldschmidt, Nils ja Wohlgemuth, Michael (toim.) (2008) *Grundtexte zur Freiburger Tradition der Ordnungsökonomik*. Untersuchungen zur Ordnungstheorie und Ordnungspolitik 50. Walter Eucken Institut. Mohr Siebeck. Tübingen. http://www.ciando.com/img/books/extract/3161514769_1p.pdf (luettu 1.3.2018)
- Koskiahho, Briitta (2008) *Hyvinvointipalvelujen tavaratalossa*. Vastapaino. Tampere.
- Koskiahho, Briitta (2014) *Kumppanuuden sosiaalipolitiikkaa etsimässä*. Setlementtijulkaisuja 12. United Press Global. Tallinna.
- Koskiahho, Briitta (2015) Sosiaalipolitiikan politiikka keskieurooppalaisittain. *Yhteiskuntapolitiikka* 5/2015, 511–516. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201602166046>
- Koskiahho, Briitta (2016) Erojen yhteiskunta nykysosiaalipolitiikan ongelmana. *Tieteessä tapahtuu* 1/2016, 9–18. <http://ojs.tsv.fi/index.php/ta/article/view/55431>
- Lorch, Alexander (2013) *Von Ordoliberalismus zum substantiellen Liberalismus – Grundlagen einer freiheitlichen Gesellschafts- und Wirtschaftsordnung*. Dissertation. Universität St. Gallen. Bamberg.
- Magen, Stefan (2014) *Ein Wettbewerkskonzept für das Öffentliche Wettbewerksrecht*. Preprints of the Max Planck Institute for Research on Collective Goods. Bonn 2014/8. <http://www.coll.mpg.de> (luettu 15.3.2018)
- Merkel, Angela (2016) *Rede von Bundeskanzlerin Merkel beim Festakt zum 125. Geburtstag von Walter Eucken am 13. Januar 2016*. <https://www.bundeskanzlerin.de> (luettu 1.3.2018)
- Nass, E. (2010) *Die ordnungspolitische Idee von Amartya Sen*. <http://www.asm-ev.de> (luettu 1.3.2018)
- Neubauer, Beate ym. (2015) *Eine ordnungspolitische Analyse des Koalitionsvertrags Deutschlands Zukunft gestalten*. Vereinigung der Bayerischen Wirtschaft e. V. München. www.vbw-bayern.de (luettu 15.3.2018)
- Röpke, Wilhelm (1949) *Civitas humana: Grundfragen der Gesellschafts- und Wirtschaftsreform*. Eugen Rentsch Verlag. Bern.
- Sen, Amartya (1993) Capacity and Well-being. Teoksessa Nussbaum, Martha ja Sen, Amartya (toim.) *The Quality of Life*. Clarendon Press. Oxford.
- Wörsdörfer, Manuel (2011) *Die normativen und wirtschaftsethischen Grundlagen des Ordoliberalismus*. Dissertation. Johan Wolfgang Goethe –Universität. Frankfurt am Main.

Kirjoittaja on Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan professori emerita.

LIIKUTU TIEDOSTA -TAPAHTUMASSA KESKUSTELTIIN YHTEISKEHITTÄMISESTÄ

Yhteiskehittäminen lisää tutkimuksen avoimuutta ja muuttaa tiedon tuottamisen rooleja. Liikutu tiedosta -tapahtuman pääsessiossa 22.5.2018 Tieteiden talolla pohdittiin yhteiskehittämisen tavoitteita, esteitä ja niiden ratkaisuja. Paneelikeskusteluun osallistui Leena Wahlfors (UNIFI), Sanna Marttinen (Tulanet), Kaisa Korhonen-Kurki (Helsingin yliopisto) sekä Petri Koikkalainen (Tieteentekijöiden liitto). Keskustelua johdatteli Lea Ryyänen-Karjalainen (Tieteellisten seurain valtuuskunta).

Yhteiskehittäminen on tieteellisen tiedon tuottamista yhteistyössä tiedon käyttäjien kanssa erityisesti, kun tarvitaan tietoa päätöksenteon tueksi suurien ja monimutkaisten yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemiseksi. Se antaa myös mahdollisuuden yhdessä oppimiseen, tiedon jakamiseen sekä luottamuksen kasvattamiseen. Nämä taas tuottavat ymmärrystä, uutta tietoa sekä muutosta.

Yhteiskehittäminen onnistuu parhaiten, kun jokaisen rooli on tärkeä ja yhdessä tekeminen lisää kaikkien osallistujien osaamista ja ymmärrystä. Tällöin voidaan tuottaa aidosti kiinnostavia uusia tutkimuskysymyksiä ja tutkimusasetelmia.

Aina tulisi kuitenkin pohtia, onko yhteiskehittämisestä kussakin tilanteessa hyötyä, missä vaiheessa kannattaa käyttää yhteiskehittämistä ja miten yhteiskehittämisen tuotoksia lopulta käytetään. Pohdittiin myös, kuka saa päättää, ketkä osallistuvat yhteiskehittämiseen ja kuinka osallistutetaan erilaisia toimijoita.

Yhteiskehittämisen onnistumisen avaimiksi keskustelussa nousivat hyvä suunnittelu, kyky tunnistaa erilaisia tiedontuotannon tapoja sekä avoimet alustat. Esimerkiksi kestävyystieteelliselle tutkimukselle on ominaista tieteen ja yhteiskunnan tiivis yhteistyö niin kestävyysshaasteiden tunnistamisessa kuin ratkaisuvaihtoehtojen tuottamisessa. Paikallisesti ja globaalisti kestäviä ratkaisuja haetaan yhteistyössä yhteiskunnallisten toimijoiden ja yritysten kanssa. (*Henriikka Mus-tajoki*)